

Оксана Зелінська

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ВІДОБРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI–XVII СТ.

Лексичний рівень мови, як ніякий інший, тісно пов'язаний з історією її носія. Позамовні чинники значною мірою впливають на динаміку словникового складу: нові слова й значення з'являються як результат номінації нових реалій. Появу нових слів зумовлюють також міжмовні контакти, а особливо тоді, коли вони відображають взаємодію народів – носіїв мови.

Унаслідок історичних подій Україна на кінець XVI ст. була включена до політичного й культурного простору Речі Посполитої, що зумовило своєрідний «польськоцентричний» розвиток багатьох сфер її суспільного життя, а польська мова поступово закріплювалася на позиції державної й літературної мови¹. Перша половина XVII ст. стала часом інтенсивних запозичень із польської мови, а поширенню полонізмів сприяло те, що вони вживалися в усіх стилях літературно-писемної мови².

Із другої половини XVI ст. розпочинається новий етап розвитку освіти в Україні. До цього часу, стверджує Ярослав Ісаєвич, існували «шкілки», у яких дяки навчали дітей; здавна існувала освіта й при монастирях, але вона не мала чіткої постійної організації й носила в цілому випадковий характер³. Наталя Яковенко доводить, що стимулом для нового етапу розвитку освіти в Україні стало заснування на українських землях, що належали Великому князівству Литовському та Польщі, польських нових типів навчальних закладів: протестантських гімназій, єзуїтських колегій та академій⁴. Саме їх діяльність, за словами дослідниці, невідомо виопустила анахронізм православного шкільництва. Окрім того, високий рівень освіти в них привертав увагу

¹ О. М. Лазаренко, *Польська літературна мова в українському суспільстві XVII ст.*, „Вісник Київського університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика”, 2001, вип. 11,

² *Жанри і стилі в історії української літературної мови*, ред. В. В. Німчук, В. М. Русанівський, І. П. Чепіга та ін., Київ 1989, с. 91.

³ Я. Д. Ісаєвич, *Джерела історії української культури доби феодалізму*, Київ 1972, с. 52.

⁴ Н. Яковенко, *Латинське шкільництво і «шкільний гуманізм» в Україні кінця XVI – середини XVII ст.*, «Київська старовина», 1997, № 2, с. 11–27.

багатьох православних українців. М. Грушевський зазначав, що в українського народу визріла необхідність створити такі освітні українські установи, які могли б задовольнити актуальні потреби громадянства⁵. Одним із перших закладів, який, не відходячи від засад православ'я, скористався досягненнями західноєвропейських шкіл, стала школа в Острозі⁶.

Культурні зв'язки України з Польщею в галузі освіти знайшли відображення в лексичному складі української мови, зокрема в педагогічній лексиці. Передусім польська мова стала посередником на шляху входження іншомовних слів українською мовою.

Етимологи констатують, що через польське посередництво було засвоєно назви навчальних закладів. Так, імовірність польського посередництва припускають у засвоєнні слова *школа* (ЕСУМ 6, с. 433). В. Акуленко доводить, що за ним – серія міжмовних контактів, завдяки яким з античної доби через європейське середньовіччя воно з кінця XIV ст. з'явилося в слововжитку Великого князівства Литовського⁷. За даними «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.», перша фіксація лексеми *школа* в пам'ятках писемності, створених в Україні, – 1388 р. у текстах ділової писемності, написаних польською мовою (ССУМ II, 561).

Шляхом повторного запозичення з латинської мови через польське посередництво в кінці XVI ст. в українській мові зі значенням «навчальний заклад» (ЕСУМ I, 54) з'явилася лексема *академія*. Без сумніву, поширенню цієї назви сприяла діяльність польських академій, заснованих на українських землях Речі Посполитої⁸. У Західній Європі, зокрема й у Польщі, академіями називалися вищі навчальні заклади. Цей статус мали школи, у яких були класи богослов'я й філософії, і саме їх наявність відрізняла школу вищого рівня від колегій – закладів середнього рівня.

Назва *гімназія* починає побутовати на українському мовному ґрунті в значенні «школа, що давала класичну освіту» з першої половини XVII ст. (СУМ XVI–XVII 6, 210). В «Етимологічному словнику української мови» є вказівка, що слово *гімназія* запозичене з латинської мови через посередництво польської (ЕСУМ I, 514).

Діяльністю єзуїтських колегіумів на українських та білоруських землях Речі Посполитої було викликано проникнення до лексичної системи староукраїнської мови назви *колегіум* (*колегія*). Семен Гончаренко подає відомості, що в XVI–XVIII ст. західноєвропейські колегіуми – це закриті середні, подекуди вищі навчальні заклади. В Україні колегіуми здебільшого відкривали єзуїти для поширення католицької віри. Навчання велося латинською мовою й мало виразне релігійне спрямування.

Крім католицьких, в Україні також були поширені православні

⁵ М. С. Грушевський, *Братське шкільництво взагалі і київське зокрема* [в:] *id.*, *Історія української літератури*, т. 6, Київ 1995, с. 143.

⁶ Я. Д. Ісаєвич, *Освітній рух в Україні: східна традиція і західні впливи*, «Київська старовина», 1995, № 1, с. 2–9.

⁷ В. В. Акуленко, *Німецький вплив на розвиток української мови: проблеми методології*, «Мовознавство», 1997, № 1, с. 14.

⁸ Н. Яковенко, *op. cit.*, с. 15.

колегіуми⁹. Слово *колегіум* у неадаптованому до фонетичної системи української мови написано як *колеюмъ*, *колеиумъ*, що задокументовано в пам'ятках ділової мови на позначення католицьких шкіл: «*Именем усихъ студентувъ колеюмъ Луцъкого соиетатис Езу <...> свидчили и протестовались* (АЮЗР, I/VI, 584); «*Свитчели и оповидались на <...> ректора, префекта, маистров и всих езуитов колеюмъ тутешънего Луцкого*» (АЮЗР, I/VI, 591); «*Ян Жууович <...> ректор колеиумъ соиетатис Езу Винницкого; до колеиумъ винницкого належачое*» (АЮЗР, III/IV, 707).

Пам'ятки писемності досліджуваного періоду засвідчують уживання цієї лексеми на позначення українських православних закладів: «*Сто(л) пь цно(т) знаменитых <...> в Коллегиу(м) Бра(т)ско(м) Кіевомогілеанском Выставлений <...> Діонисію Балабанук <...> о(т) тогожь Коллегиумъ Дедікованный* (1658, Київ, Панегірик Кос., с.уш); *И сіе коллегиум чрез Петра Могилу основав*» (1728, Київ, Милость, 424).

Із латинської мови через польське посередництво у XVII ст. запозичено слово *бурса* (ЕСУМ I, 304). У кінці XVI ст. у Польщі при католицьких навчальних закладах були засновані *бурси*, або *конквікти*, – гуртожитки для бідних чи немісцевих учнів, утримувані магнатами¹⁰. Така бурса була заснована П. Могилою при Київському колегіумі в 1632 р.

Орієнтацією українських братських шкіл на школи латинського типу зумовлено запозичення з латині назв на позначення керівників шкіл та осіб, які здійснювали нагляд за учнями. Особи, що керували в освітніх закладах, де навчались православні, мали такі ж назви, як й очільники католицьких освітніх установ. Історик Н. Яковенко зазначає, що в кінці XVI ст. єзуїтські школи діяли згідно з єдиним статутом, який регламентував їхню структуру та навчальний процес. Усю шкільну мережу очолював генерал Ордену, який резидував у Римі, йому підпорядковувались провінціали – керівники регіональних відділень. Українські землі Речі Посполитої належали до Польської провінції. Кожну колегію очолював *ректор*, якого призначав провінціал, а за організацію навчання в ній відповідав *префект*, зобов'язаний контролювати професорів та учнів¹¹.

Інформація про обов'язки ректора, префекта та інших осіб, почерпнута з праці польського дослідника Йосипа Лукашевича «*Historia szkół w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskiem od najdawniejszych czasów do r. 1794*, т. 1–4. Poznań, 1848–1852», міститься в праці М.І. Петрова «*Киевская академия во второй половине XVII века*» (Київ 1895). Такі ж відомості подано й у дослідженнях Василя Микитася¹², Тетяни Шевченко¹³.

У системі педагогічної лексики української мови XVI–XVIII ст. засвідчено запозичення з польської мови на позначення поняття «навчатися,

⁹ С. Гончаренко, *Український педагогічний словник*, Київ 1997, с. 169.

¹⁰ Н. Яковенко, *op. cit.*, с. 14.

¹¹ *Ibid.*, с. 17.

¹² В.Л. Микитася, *Давньоруські студенти і професори*, Київ 1994, 287 с.

¹³ Т. Шевченко, *Викладачі Луцького єзуїтського колегіуму (1608–1648)*, «Київська старовина», 2000, № 6, с. 42–57.

здобувати освіту» – це дієслово **цвичити** та похідні¹⁴. За даними етимологічного словника польської мови, слово **цвичення** засвоєне польською мовою з чеської, яка, у свою чергу, запозичила його з німецької (Брюкнер, 68), де значення слова «навчання» є переносним. Слово *čwiczenie* у старопольській мові мало кілька значеннєвих відтінків – «наука, навчання, виховання, вправність» і под. (SP XVI IV, 381). У «Словнику української мови XVI – першої половини XVII ст.» зареєстровано префіксальні деривати: **выцвичити** 1) (у чому) вишколити, (навчившись, набути певних знань, відомостей у якій-небудь галузі); 2) (кого) навчити кого-небудь чомусь; **выцвичитися** «навчитися, вивчитися»; **выцвичене** «вивчення (опанування, засвоєння, здобуття знань)» (6, 102–103).

Лексеми словотворчого гнізда дієслова **цвичити** функціонують у текстах різних жанрів: у полемічних творах: «*Найдовалися і докторове славні, в гречеськом, славенськом і латинськом языках вицвичоній*» (Палінод., 103); у панегіричних поезіях, присвячених видатним особам, коли йшлося про те, як вони самі здобували освіту чи піклувалися про неї для своїх співвітчизників: «*А первой ѿ его вамъ скажемъ оуруженю, по томъ в лѣтєхъ молодых ѿ его цвиченю <...> Шоль потомъ до Острога, дла Наукъ оуцтывых, Которыи тамъ квитли, за Благочистивыхъ Княжатъ: которыи сѧ в Наукахъ кохали, на Школы маетностій многоу фундовали: Аби сѧ Молодь в Наукахъ оуцтывыхъ цвичила*» (1622, Київ, Саков. Вірші, с.мд).

Педагогічне значення в семантичній структурі лексеми **цвичення** виразно проявляється в панеґірику на честь Петра Могили, де перераховано, яких навиків набувають учні, здобуваючи освіту в заснованому ним закладі: «*Цвичене в читаню Гісторій*» (12 зв.); «*Цвичене в писаню вґришов смутныхъ й жалобныхъ*» (13); «*Цвичене в бґглости звґзарской* (13 зв.); *Цвиче(н)е в писа(н)ю високо(х) и пова(ж)ныхъ речій*» (14) (1632, Київ, Евх.). Стосовно шкільного навчання вжито слово **цвґчення** в передмові до катехізісу: «*Събраніе короткои науки о артикулахъ вґри <...> для цвґчення и науки всґм в школахъ сѧ цвґчачим православнымъ дґтем*» (1645, Київ, Собр., Передм.). Поезії Климентія Зіновієва засвідчують функціонування слів **цвичити** й **цвиченя** у значенні «виховання»: «*Бо нікды безъ цвиченя дґты добры не буду(т). Ажъ вась родичов скорбеи доведуть немалых: поневаж не вмґлы(с)те цвичити їхъ малы(х)*» (Зінов. Вірші, 125).

Велика кількість прикладів, представлених у картотечі Словника української мови XVI – першої половини XVII ст., ілюструє функціонування лексем **цвґчити** й **цвґчення** поряд зі словами **наука**; **школа**: «*В таковыхъ школахъ бывали цвичоны оные першіе християнскіе дґтки; Тысяче полторы золотыхъ которыхъ ѿнь на школу братства лво(в)ского на науку и на цвичене дґтокъ офґроваль; Я, Петр Могила умыслилемъ фундовать школы для того, абы молодежь <...> въ наукахъ вызволіонныхъ цвичена была*». Функціонування полонізмів **цвиченя** й **цвичити** знаходить лексикографічне підтвердження в словниках XVII ст.: наприклад, Памво Беринда тлумачить словом **цвичити** та його дериватами поряд з іншими синонімами багато реєстрових слів: «*вґждество*»: «*цвичене, вґдомость, умґетностъ*» (ЛБ, 28); «*навыцаю*»:

¹⁴ *Історія української мови. Лексика і фразеологія*, Київ 1983, с. 303; Л.М. Полюга, *Українська абстрактна лексика XVI – першої половини XVII ст.*, Київ 1991, с. 127.

«*научаюса, учуса, довгдиюса, цвичиса*» (ЛБ, 68); «*обученіє*»: «*навыкновеніє, цвичене; обучаю – цвичу*» (ЛБ, 149); «*приучаюса*»: «*привыкаю, размышляю, цвичиса*» (ЛБ, 90).

Потрапляючи на український мовний ґрунт, польські слова зазнавали фонетичних та морфематичних субституцій¹⁵. Фонетична субституція полягала в заміні невласливих українській мові звуків у певному фонетичному оточенні: *świczyc* – **цвiчити**. Одним із прийомів асиміляції полонізмів був прийом морфемної субституції. Лукія Гумецька стверджує, що найбагатше й найрегулярніше представлена кореляція суфіксів віддієслівних іменників¹⁶, хоча є випадки, коли польський суфікс передається в тотожному звучанні¹⁷. Це доводять й аналізовані нами лексеми: *świczenie* – *цвгчєня*; *wuświczenie* – *выцвгчєнє*; в усіх запозичених дієсловах у формі інфінітива польське закінчення *ć* передається українським **-ти**¹⁸: *wuświczyc* – *выцвгчити*; *świczyc* – *цвгчити*. Отже, аналізовані слова відзначались високим ступенем засвоєності в українській мові досліджуваного періоду.

Отже, запозичене з польської мови дієслово **цвiчити** та похідні від нього займали помітне місце в лексичній системі української мови, зокрема й у мікросистемі педагогічної лексики. Високий ступінь освоєння названих полонізмів зумовив їх збереження й у новій українській літературній мові, що засвідчено лексикографічними працями ХІХ–ХХ ст. Наприклад, Павло Білецький-Носенко кодифікує **цвiтчатися** «просвѣщатся, научатся» (380); у словнику Євгена Желехівського зареєстровані дві лексеми **цвiченє**, **цвiчити** (II, 1051). Борис Грінченко фіксує **цвiчення** «навчання» і **цвiчений** «навчений, вишколений», **цвiчити** «навчати, школити». Крім того в Б. Грінченка лексема **цвiчити** проілюстрована паремійною одиницею: «*Хто ся лічить, того біда цвiрчить*» (Грінч. 4, 426). У сучасній українській мові **цвiчити** функціонує як діалектне, наприклад, у бойківських говірках¹⁹.

На позначення розумових здібностей та інших понять, пов'язаних із навчанням, активно вживався в староукраїнській мові з кінця ХVІ ст. полонізм **умієтність** та однокореневі **неумієтний**, **неумієтність**, які, за даними етимологічного словника польської мови, мають корінь праслов'янського походження ***um** «розум, ум» (Брюкнер, 594). У словнику старопольської мови зафіксовано кілька значень цього слова: «*umiejętność*» – «знання, мудрість, розум і под.» (SSP IX, 387). На українському мовному ґрунті старопольське *umiejętność* зазнає звукових змін: у процесі адаптації зник чужий фонетичній системі української мови носовий звук **є**²⁰.

¹⁵ Л.Л. Гумецька, *Способи адаптації запозиченої лексики у староукраїнській мові*, «Мовознавство», 1976, № 4, с. 72.

¹⁶ Л.Л. Гумецька, *Морфематичні субституції у найдавніших українських запозиченнях з польської мови*, [в:] *Питання слов'янського мовознавства*, Львів 1963, с. 52.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid., с. 54.

¹⁹ М. Оньшкєвич, *Польские элементы в диалекте бойков* [в:] *Исследования по польскому языку*, ред. З. Н. Стрекалова, Москва 1969, с. 274.

²⁰ Л.Л. Гумецька, *Фонетичні субституції в староукраїнських запозиченнях з польської мови* [в:] *Дослідження і матеріали з української мови*, т. 5, Київ 1962, с. 53; Л.М. Полюга, *Українська абстрактна лексика ХVІ–першої половини ХVІІ ст.*, Київ 1991, с. 127.

До регулярних фонетичних кореляцій у лексичних запозиченнях із польської мови Л. Гумецька відносить і субституцію польського приголосного *ć*, який розвинувся на польському ґрунті зі спільнослов'янського напівпалатального *t'*, українським *т'* (також палатальним), пор.: *umiejętność* – *умъетность*²¹. Досліджувані пам'ятки свідчать, що словом *умъетность* позначалися знання, уміння, набуті в процесі навчання: «Отколи им Бог даст *умъетность* досконалую в латинской науце <...> мають быть даны в службы» (1577, *Загор. Дух. зав.*, 171). Ця лексема активно функціонувала в системі педагогічної лексики. Вона побутовувала в багатьох текстах, зміст яких пов'язаний із навчанням та освітою.

П. Могила в книзі «Антологія», адресованій *благодарным Спудеом Школ Киевских*, обґрунтовує роль освіти та науки у житті людини й наголошує, що «межи иншими Повинностями, которые около собъ повъронных, дишею разумною и образом Бжїимъ оушлахчонных. <...> Дхъ оуказует абы теж пасль *Оумъетности* и Наукою <...>. Якобы презацный народ Россійскій тою душепитателною пищею, *оумъетностию*, мовлю, й наукою, през насъ Пастырей своихъ пасен и кормлен быти могль» (1636, Київ, *Мог. Антол.*, с.тзі). В оповіданні І. Галятювського «Чуда прстои Бци надъ *неумъетными*» *неумітним* названо учня, який «са в(ъ) школахъ училь, але завше ω(m) учителей былъ караный, бо былъ до науки тупий и неспособный» (1665, Львів, *Галят. Небо*, 272). Зміст оповідання свідчить, що словом *умъетность* названо розумові здібності, без яких неможливе засвоєння знань.

Яскраві виразності набуває саме педагогічне значення цієї лексеми у Великодньому панегірику, піднесеному П. Могилі, де його возвеличують за створення навчального закладу, який образно названо «*Садом умітності*»: «*Садъ умъетности первый. Осмъ Кореній Вызволенныхъ Наукъ в собъ маючій, пре(з) <...> Петра Могили в Россіи ново фундованый*». Кожна наука, що вивчалася в колеґіумі, названа *коренем умітності*: «*Корень умъетности першій. Грамматика*» (4 зв.); «*Корень умъетности вторуй. Риторика*» (5–5 зв.) і под. (1632, Київ, *Евх.*, 4, 4 зв., 5–5зв.). Слово *умітність* неодноразово засвідчено у «Лексиконі» П. Беринди: «*уменіе: оумъетность; умъніе. Утіјетно́сць; вѣждество: вѣдомость, цвиче(н)ство, умъетность*» (ЛБ, с.139, 271, 24).

За даними лексикографічних джерел, слово *умітність* та однокореневі деривати з часом перестають уживатися. Наприклад, словник П. Білецького-Носенка не реєструє жодного з них, проте в праці Є. Желехівського зареєстровано *умітний* (Желех. II, с. 1010), а Б. Грінченко фіксує *умітний* – «умілий» (Грінч. 4, 338). У реєстрі «Словника української мови» лексема *умітність* і похідні відсутні.

Під впливом діяльності польських навчальних закладів на теренах України було засвоєно й лексику на позначення форм організації навчального процесу. Велику роль у навчальному процесі відігравали різноманітні публічні акти. Окремі публічно-культурні заходи належали до кола обов'язкових

²¹ Л.Л. Гумецька, *Фонетичні субституції в староукраїнських...*, с. 55.

учнівських вправ: привселюдні лекції та диспути²². Диспути були однією з форм перевірки знань: клас розбивався на дві партії, які конкурували між собою у відповідях²³. Мистецтво вести диспути опанували й у тогочасних українських православних школах²⁴. На позначення цієї форми організації навчання українською мовою з латині через польське посередництво був засвоєний іменник *диспутація* (СУМ XVI–XVII 8, 24): *«Ишоль до школи и почаль встѣх наукою и диспутацією перевишати»* (1665, Львів, *Галят. Небо*, 272).

Своєрідною формою організації навчально-виховного процесу в українських закладах освіти, також запозиченою з практики єзуїтів, була *шкільна драма*. Н. Яковенко зазначає, що єзуїти приділяли менше уваги богословській лектурі, а намагалися виховувати побожність шляхом впливу на емоційну сферу – через залучення молоді до яскравих церковних процесів, театралізованих вистав²⁵. В. Резанов зауважив, що педагоги-єзуїти побачили в сценічних виставах могутній засіб для пропаганди своїх ідей. Під час сценічних дійств учні засвоювали латинську мову, привчалися виступати перед публікою, демонстрували свої блискучі знання перед освіченим громадянством²⁶.

Микола Сулима, дослідник історії української драматургії, зазначає, що драматична вистава як різновид практичного навчання була передбачена навчально-виховним планом єзуїтських шкіл, згідно з яким драму кваліфікували як спосіб, що сприяв закріпленню й перевірці знань, одержаних із поезики, риторики, філософії. Тексти діалогів і драм писали професори разом з учнями й ставили на шкільній сцені. Прикладом власних шкільних вистав єзуїти захопили діячів української освіти до запровадження шкільних вистав у бурсах, колегіумах та в Києво-Могилянській академії²⁷. Різновидом драматичного дійства є діалоги, вони також зазвичай публічно декламувалися в тогочасних школах. Один із найбільш давніх відомих діалогів відомий під латинською назвою «*Dialogus de Passione Christi*», який, за словами В. Резанова, впроваджує нас до сфери впливу єзуїтського театру на українську драму, впливів, що йшли передусім через польське посередництво й одбилися надто в обсягу шкільної драми²⁸.

Учні шкіл XVII століття займалися обов'язковими практичними вправами зі складання віршів. У польських навчальних закладах «академіки» з класів *humaniora* й риторики виголошували промови, вірші та уривки з прозових творів, складали емблеми, символи, діалоги, поеми й трагедії, наслідували

²² С. Серяков, *Повсякденне життя єзуїтських шкіл України*, [в:] *Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах*, т. 1: *Практики, казуси та девіації повсякдення*, Київ 2012, с. 134.

²³ Н. Яковенко, *op. cit.*, с. 18.

²⁴ С. Маслов, *Культурно-національне відродження на Україні в кінці XVI і в першій половині XVII ст.*, [в:] *Європейське Відродження та українська література XIV–XVIII ст.*, Київ 1993, с. 334.

²⁵ Н. Яковенко, *op. cit.*, с. 13.

²⁶ В. Резанов, *Драма українська*, вып. 1, Київ 1926, с. 8

²⁷ М. Сулима, *Українська драматургія XVII–XVIII ст.*, Київ 2010, с. 11, 13, 54, 83.

²⁸ В. Резанов, *op. cit.*, с. 51.

виступи чи вірші знаменитих ораторів і поетів, знаходили в книгах античних авторів потрібні вислови та цитували їх. Раз на рік підводилися підсумки творчої діяльності, учні демонструвати набуті поетичні й риторичні вміння, пропонуючи підготовлені ними промови, вірші й емблеми²⁹.

На позначення процесу віршування уживалися словосполучення «складати вірші», «компоновати вірші», «писати вірші». У згаданому великодньому панегірику Петрові Могилі, крім вдячності за турботу про освіту, студенти в поетичній формі викладають програму школи. Знання, навички, які там здобувають, названо *літорослями* – гілками саду. Дві з гілок – це вміння писати вірші: «*лѣторосль наукъ втораа <...> цвичене в писаню Вѣршов смутныхъ и жалобныхъ; лѣторосль наукъ шостая <...> цвичене в писаню Вѣршов весолыхъ*» (Евх.). Слово *вірш* походить від латинського іменника *versus*, а в українську мову потрапило з польської (ЕСУМ I, 403).

Отже, лексичний склад мови відображає культурну взаємодію польського та українського народів. Орієнтацією українських шкіл на систему європейської освіти зумовлено запозичення найменувань навчальних закладів, їхніх керівників, форм організації навчального процесу, видів навчальної діяльності тощо. Польська мова була посередником на шляху засвоєння українською латинських запозичень, у систему педагогічної лексики увійшли також власне польські лексеми. Значна частина засвоєних назв залишилася в українській мові до сучасного періоду.

Список умовних скорочень джерел Лексикографічні праці

<i>Біл.-Нос.</i>	Білецький-Носенко П.П. <i>Словник української мови</i> , підг. до вид. В. В. Німчука, Київ 1966.
<i>Брюкнер</i>	Brückner A., <i>Słownik etymologiczny języka polskiego</i> , Warszawa 1957.
<i>Грінч.</i>	<i>Словарь української мови</i> , ред. Б. Грінченка, т. 1–4, Київ 1996.
<i>ЕСУМ</i>	<i>Етимологічний словник української мови</i> : в 7 т., ред. О. С.Мельничука, т. 1–7, Київ 1982–1989.
<i>Желех.</i>	Желехівський Є., Недільський С., <i>Малорусько-німецький словар</i> , т. 1–2, Львів 1886.
<i>ЛБ</i>	<i>Лексикон словенороський Памви Беринди</i> , підг. тексту і вступна стаття В.В. Німчука, Київ 1961.
<i>СУМ XVI–XVII</i>	<i>Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.</i> , Львів 1994–2001 Вип. 1–8.
<i>ССУМ XIV–XV</i>	<i>Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.</i> , т. 1–2, Київ 1977–1978.

²⁹ С. Серяков, *op. cit.*, с. 130.

СУМ *Словник української мови*, ред. І.К.Білодіда, т. 1–11, Київ 1970–1980.

SSP *Słownik staropolski*, т. 15, Wrocław-Warszawa-Kraków 1987.

Писемні пам'ятки

АЮЗР Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе, Київ 1883, ч. 1, т. 4; Київ 1869, ч. 3, т. 4; Київ 1863, ч. 3, т. 1.

Галят. Небо. Галятовський І., *Їбо новое*, Львів 1665 [в:] Іоаникій Галятовський, *Ключ розуміння*, підг. до вид. І.П. Чепіги, Київ 1985, с. 242–343.

Евх. *ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ* або *вдачність. Ясне Превелебн҃гйшоми <...> Кв(р) Петру Могиль <...> одь студесовь Г҃уіназіум*, Київ 1632. Зберіг. в НБУ ім.В.І.Вернадського, шифр КИР – 27.

Загор. Дух. Зав. Загоровський В., *Духовное завѣщание, 1577*, [в:] *Українська література XIV–XVI ст.*, Київ 1988, с. 167–184.

Зінов. Вірші. Зіновіїв К., *Вірші* [в:] К. Зіновіїв. *Вірші. Приповісті посполиті*, підгот. до вид. І.П. Чепіга, Київ 1971, с. 31–211.

МІКСВ *Тітов Хв., Матеріяли для історії книжної справи на Вкраїні в XVI–XVIII вв.: Всезбірка передмов до українських стародруків, 1924 – ф҃мс. (546 с.)*

Милость Милость Божія, *Украину от неудоб носимих обид людских чрез Богдана Зиновія Хмельницкого <...> освободившая*, Київ 1728, [в:] *Хрестоматія давньої української літератури (До кінця XVIII ст.)*, упоряд. академік О.І.Білецький, Київ 1967, с. 410–426.

Мог. Антол. Могила П. *Ан҃тологія сыречь, м҃лтвы й поученіа дишеполезнаа. В дшевнню ползи спидев(в) и всh(x) бл҃гоч(с) твых любом҃лтвенни(к)*, Київ 1646 – МІКСВ. – С.тзі-тк.

Панегірик Кос. *Панегірик в честь Сільвестра Косова, піднесений його наступникові Діонісію Балабану*, Київ 1658 – МІКСВ. – С.уї.

Саков. Вірші *В҃рши҃ на жалостный погребь зазного рыцера Петра Конашевича, гетмана войска <...> Запорозкого. Зложоньи презь Инока Касіана Саковича, ректора школь Кіевски(x) <...>*, Київ 1622 – МІКСВ. – С.ли-на.

Собр.

*Събраніе короткои Науки в артикулах вѣры <...> вѣдлуг
вызнаня и науки цркви для цвѣгченя й науки встѣмъ в Школах
ся цвѣгчачим хрїстіанскимъ дѣтемъ, Київ 1645 – Зберіг.
в НБУ ім.В.І.Вернадського, шифр КИР – 4722п.*

Оксана Зелінська

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ВІДОБРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI–XVII СТ.

У статті розглянуто польськомовні запозичення в українській мові в системі педагогічної лексики. Дослідження виконано на матеріалі писемних пам'яток XVI–XVII ст. різних жанрів із залученням лексикографічних праць досліджуваного й подальшого періодів.

Позамовні чинники значною мірою впливають на динаміку словникового складу. Поява нових слів часто є результатом міжмовних контактів, а особливо тоді, коли вони є наслідком тісної взаємодії народів – носіїв мови. На кінець XVI ст. Україна була включена до політичного й культурного простору Речі Посполитої, що зумовило своєрідний «польськоцентричний» розвиток багатьох сфер її суспільного життя, а польська мова стала однією з літературних на українських теренах. Це викликало потужну хвилю запозичень із польської мови, які вживалися в усіх стилях української літературно-писемної мови. Наслідки культурної взаємодії виразно простежується в лексиці на позначення понять, пов'язаних з освітою й навчанням.

Із другої половини XVI ст. розпочинається новий етап розвитку освіти в Україні, спричинений заснуванням на українських землях, що належали Польщі, польських нових типів навчальних закладів: протестантських гімназій, єзуїтських колегій та академій. Орієнтацією українських шкіл на систему європейської освіти зумовлено запозичення найменувань навчальних закладів, їхніх керівників, форм організації навчального процесу, видів навчальної діяльності тощо. Польська мова була посередником на шляху засвоєння українською латинських запозичень, у систему педагогічної лексики увійшли також власне польські лексеми. Значна частина засвоєних назв залишилася в українській мові до сьогодні.

Ключові слова: запозичення з польської мови, українська мова XVI–XVII ст., педагогічна лексика, назви навчальних закладів, найменування форм організації навчального процесу.

Oksana Zelinska

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

**THE EXPRESSION OF UKRAINIAN-POLISH CULTURAL TIES IN
PEDAGOGICAL VOCABULARY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE
OF XVI–XVII CENTURIES.**

Анотація: The loanwords from the Polish language into the Ukrainian language in the system of pedagogical vocabulary were studied in this paper. The research was done based on the material of written references of various genres (16th–17th century) using lexical-graphic works of the studied and later periods. Extra-linguistic factors influence the dynamics of vocabulary composition considerably. The appearance of new words results from inter-linguistic contacts, in particular, when they are an outcome of close interconnection with the native speakers. At the end of 16th century Ukraine was included into a political and cultural area of First Polish Republic (Commonwealth), which explained original «Polish-centric» development of numerous spheres of its social life, and the Polish language became one of the literary languages on the Ukrainian territories. This made a strong impact on the appearance of Polish loanwords which were used in all styles of the Ukrainian literary-written language. The consequences of cultural interaction were vividly seen in the vocabulary, particularly the words associated with education and teaching. From the second half of 16th century a new stage of the development of education started in Ukraine, as a result of the establishment of new Polish types of educational institutions on the Ukrainian land: protestant middle schools, Jesuit colleges and academies. The adaptation of the names of educational institutions, their executives, organizational forms of an educational process, types of educational activity and others explained the orientation of Ukrainian schools on the system of European education. The Polish language was an Interlingua for Latin loanwords into the Ukrainian language, Polish lexemes appeared in the system of pedagogical vocabulary. A great deal of the borrowed names remained in the Ukrainian language until present time.

Key words: loanwords from the Polish language, the Ukrainian language of 16th–17th century, pedagogical vocabulary, names of the educational institutions, names of the organizational forms of educational process.